

2. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. И.И. Кальной, И.Н. Лопушанский. 2-е изд., доп. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 296 с.

3. Патей-Братасюк М. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України / М. Патей-Братасюк, Т. Довгунь. – Тернопіль, 1999. – 254 с.

4. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 159.923.35(=161.2):331.1

Терещенко Н.В.,

*к. соц. н., доцент кафедри соціології
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
(Заслужений викладач Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана),
м. Київ, Україна*

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ

Національний трудовий менталітет узагальнено відображає рівень трудової свідомості суспільства та його соціальних груп щодо сприйняття сенсу трудової діяльності та віддзеркалює потреби, інтереси, ціннісні орієнтації населення, якими зумовлюються спонукальні мотиви трудової поведінки на ринку праці. Історія соціально-економічного розвитку різних країн свідчить, що національний менталітет у різні періоди може перешкоджати розвитку країни та бути потужною її продуктивною силою. Необхідно активізувати пошук прийомів та методів, котрі б спонукали людей максимально використовувати свій творчий потенціал, здібності та можливості, оскільки відродження благополуччя, прогрес держави залежать від кінцевих результатів трудової діяльності кожного громадянина [1].

Трудовий менталітет є соціально-економічною категорією, що виявляється в процесі праці та характеризує рівень трудової свідомості робочої сили. Український трудовий менталітет – конгломерат різних трудових культур, прагнень господарювати і

примножувати власність, різних проявів трудової дисципліни. Витоки тих і інших якостей беруть початок в історії, умовах життя, наявності або відсутності фактора приватної власності, стимулів трудової активності.

Історичний чинник формування соціальної складової ментальності українського народу є впливовим, складним і неоднозначним з-поміж усіх, що сформували її сучасну природу та специфіку. Саме історичний вплив на економічну ментальність української нації набуває неоднорідного забарвлення, оскільки окремі частини сучасної її території у різні історичні епохи належали до складу різних державних утворень (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике Литовське князівство, Польське королівство, Московське царство, Козацька держава, Річ Посполита, Російська імперія, Австро-Угорська імперія, УНР, ЗУНР, СРСР тощо). Події вплинули на менталітет та мотивації трудової діяльності українців. Тривале домінування соціально привабливої, проте утопічної комуністичної ідеології «рівності, справедливості та братерства», боротьби з «експлуататорами» сформували систему заперечення інституту приватної власності, без якого капіталістична економіка неможлива [2].

В роки радянської влади **адміністративно-командна економіка всіляко заохочувала трудовий героїзм**. Проте відсутність стимулів в залежності від трудового внеску призводило до трудової апатії, зниження продуктивності праці, підтасовуванні показників виконання трудових завдань. Бажання заробляти, докладаючи зусилля, знецінювалися. Негативну роль за роки радянської влади зіграла «пролетаризація» селянства, тривале відлучення селян від приватної власності на землю, що в 90-і роки ХХ ст. болісно відгукнулося на етапі ринкових перетворень. По суті, замість одного кріпосного права на зміну прийшло інше – колгоспи, жорсткість прописки, відсутність свободи трудового вибору, безправ'я селян, прив'язаних паспортною системою до села. Все це було не чим іншим, **як експлуатацією дешевої робочої сили за допомогою партійно-державної машини** [3].

Проблема формування трудового менталітету ринкового типу тісно пов'язана з проблемою конкурентоспроможності робочої сили, оскільки усвідомлення і готовність до високої трудової активності, реалізації трудового потенціалу, інноваційності, що є гарантією її конкурентоспроможності, потребує змін в установках та цінностях, які є характерними для переважної більшості українських громадян.

На сучасному етапі **суттєвими чинниками, що негативно впливають на формування трудового менталітету та зниження конкурентоспроможності робочої сили** є: відсутність тривалих історичних обставин формування реальних господарів, на відміну від розвинених країн світу; відсутність правової дисципліни, що виявляється в

незадовільних умовах ведення бізнесу, декларативності значної частини трудового законодавства, прогалини в трудовій дисципліні; надмірний рівень диференціації населення за доходами; відсутність гарантованості високих життєвих стандартів в результаті трудової діяльності; нераціональне співвідношення між соціальними трансфертами та трудовими доходами; поглиблення відчуження працівників від засобів праці, що по суті є ознакою зростання експлуатації найманої праці; соціальна незахищеність працівника в разі погіршення стану здоров'я; відсутність високих стандартів соціально-побутової інфраструктури на виробництві; відсутність фінансових стимулів у роботодавців щодо розвитку персоналу; складність реалізації інноваційних ідей; не сформованість в суспільстві ідей та культури соціально-відповідального бізнесу; неналагодженість між бізнесом та державою цивілізованих партнерських відносин.

Невід'ємною складовою **сучасного** трудового менталітету українців виступає відношення до підприємницької діяльності та підприємців. Традиції бізнесу в Україні склалися під впливом історико-політичних і соціально-економічних факторів. Культурні традиції обумовлювали багатоманітність типів ділових людей.

Сьогодні центральною фігурою постає підприємець, який активно освоює нові сфери діяльності. Він – хазяїн за формою власності та новатор за методами діяльності. (В колишньому СРСР також існували елементи підприємницької діяльності, але в викривленій формі, як «тіньовий бізнес», що пов'язано з порушенням існуючого законодавства в державі). Непослідовність економічних перетворень, відсутність чітко відпрацьованих правових механізмів, а також бездіяльність існуючих законів створили можливість для одержання грошей, які не здобуті працею. Така психологія вседозволеності особливо руйнівна діє на молодих робітників, тому що формує в них безвідповідальність в сфері трудової діяльності, в сфері розподілу відносин. В ринковій економіці повинні бути відсутні дані недоліки. Необхідно усвідомлювати, що підприємницька діяльність виявляє себе не тільки як вільна конкуренція на ринку товарів та послуг [4].

Трансформація трудового менталітету вимагає незрівнянно більшого часу, ніж зміни в економічних відносинах, інститутах влади, управлінні, бо позитивні та негативні звички, в тому числі ставлення до праці, відтворюються через сім'ю протягом кількох поколінь. Ринкові перетворення, на жаль, радикально не змінили моделі економіки з точки зору цінності праці.

Трудовий менталітет на рівні певної організації є результатом дії мотиваційного середовища, сформованого в ній, і чим ефективнішим буде мотиваційне середовище, тим більше стимулів буде мати робоча сила щодо реалізації свого трудового потенціалу, що в

свою чергу сприятиме реалізації її конкурентоспроможності. В протилежному випадку неефективність мотиваційного середовища та руйнація трудових цінностей призводить до погіршення якості трудового потенціалу, відкидає робочу силу на вторинний ринок праці, супроводжується масштабними кризовими наслідками та негативно відбивається на якісних складових трудового менталітету.

На національний трудовий менталітет української нації вплинули історико-політичні події та соціально-економічні фактори. Будуть потрібні дієві стимули для формування національного трудового менталітету ринкового типу. Зокрема, відмова від концепції дешевої робочої сили, створення умов для творчої ініціативи та розвитку підприємництва на інноваційних засадах, враховуючи регіональні особливості українців. Будуть потрібні формування трудових цінностей та зацікавленість працюючих в результатах трудової діяльності для процвітання ринкової економіки України. Невідкладною проблемою для подальших досліджень є розробка методичного забезпечення оцінки факторів та передумов формування і розвитку трудового менталітету, використання якої дозволить виявити існуючі в окремо взятих організаціях резерви. У свою чергу, це послугує основою для розробки практичної технології формування і розвитку трудового менталітету організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лопушинський І. Формування національного менталітету – нагальне завдання сучасної української держави / І. Лопушинський// Вісник Національної академії держаного управління при Президентові України. – 2006. – №3. – С. 207-213.
2. Пухкал О. Духовний вимір української ментальності/ О. Пухкал// Вісник Національної академії держаного управління при Президентові України. – 2008. – №4. – С. 370-278.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 1: До початку ХІ ст. – 736 с.
4. Терещенко Н.В. Особливості формування мотивації трудової діяльності робітників підприємств в умовах трансформації економічних відносин в Україні // Дис. на здобуття наук. ступ. канд. соціол. н. – 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Рукопис. – 2003. – 201с.